

NECİP MAHFUZ'UN "EL-LİSSU VE'L-KİLÂB"
ADLI ROMANINDA TASAVVUFİ İZLEKLER
MYSTIC THEMES IN NECİP MAHFUZ'S NOVEL
"AL-LİSSU VA'L-KİLÂB"

ADNAN ARSLAN

[Dr. Öğretim Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili
ve Belagati ABD.
PhD. Bilecik Şeyh Edebali University Faculty of Islamic Science Department of Arabic
Language and Rhetoric
adnan.arslan@bilecik.edu.tr
orcid.org/0000-0002-3989-6612]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 17 Ekim/October 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 30 Mayıs/May 2019

Yayın Tarihi / Published: 18 Haziran/June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Yıl / Year: 2019   *Sayı – Issue:* 46   *Sayfa / Pages:* 5-24

Atıf/Cite as: Arslan, Adnan. "Necip Mahfuz'un "El-Lissu ve'l-Kilâb" Adlı Romanında Tasavvufi İzlekler- Mystic Themes in Necip Mahfuz's Novel "Al-Lissu va'l-Kilâb". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 46 (Haziran-June 2019): 5-24.
<https://doi.org/10.17120/omuifd.471618>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. /
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
<http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Necip Mahfuz'un "El-Lissu ve'l-Kilâb" Adlı Romanında Tasavvufi İzlekler

Öz: İslam'ın ilk yüzyıllarından itibaren İslam dünyasında kendine geniş bir yayılma alanı bulan tasavvufi yorum, günümüze kadar etkisinden hiçbir şey kaybetmeden devam edegelmiştir. Zühd, takva, vera', ihlas gibi daha ziyade ahla-ki tutum ve davranışları konu edinen tasavvufi yaklaşım klasik Arap edebiyatında geniş ve zengin bir literatür bıraktığı gibi modern Arap romanında da işlenen temalardan biri olmuştur. Makameler gibi Arap nesrinin önemli eserlerinde tasavvufi unsurlara rastlandığı gibi Modern Arap romanında da bu unsurların işlendiği görülmektedir. Mısırlı ünlü roman yazarı Necip Mahfuz, el-Lissu ve'l-Kilâbeserinde, Mısır insanının geçen yüzyılın ortalarında yaşadığı sıkıntıları konu edinirken bu toplumun dinî yaşantısına nüfuz etmiş tasavvufi pratiklerin tasvir ve değerlendirmesinde bulunmaktadır. Makale, bu romanda rol alan iki kahramanın arasındaki tasavvufi tecrübenin nasıl ele alındığını araştıracaktır.

6

OMÜİFD

Anahtar Sözcükler: Modern Arap Romanı, Mısır, Tasavvuf, Necip Mahfûz.

The Evaluation of Mystic Themes in Necip Mahfuz's al-Lissu Va'l-Kilâb Novel

Abstract: Since the first centuries of Islam, the mystical interpretation has found for itself in a wide area of spreading all over the Islamic World until today and continued without losing anything from its effect. The mystical approach, which is mainly related to moral attitudes and behaviors such as ascetism, taqva, wara, sincerity has left a wide and rich literature in classical Arabic literature. It is still one of the themes in modern Arab novel. Like the maqamat, it is seen that mystical elements are found in important works of the Arab prose and these elements are also used in the Modern Arab novel. The famous Egyptian novelist Necip Mahfouz in the work of al-Lissu va'l-Kilâb, depicts the problems experienced by the Egyptian people in the middle of the last century and delineates and evaluates the mystical practices that have penetrated the religious life of this society. The article will explore how the mystical experience between the two heroes in this novel is handled.

Keywords: Modern Arap Novel, Egypt, Sufism, Necip Mahfuz

Giriş

Ebeveyninin kendisini, bazı şeylerden sakındırmaya başlamasıyla¹ "tehlikelerle dolu" bir dünyada olduğunu fark eden insanoğlu, en yakınlarından birinin ölümü ile sessizliğe bürünen hayatında, peş peşe gelecek felaket dalgalarının ihtimaliyle korkuya kapılacak; tüm bu olumsuzluklarla beraber "hayatın anlamı"nın ne olduğu üzerine sorgulama yapmak zorunda kalacaktır. Daha da ilerisi sadece kendi hayatının değil varlığın da "ne" ve "neden" olduğu istifhamları, eninde sonunda kendisini "anlamlandırma" çabası ile karşı karşıya getirecektir ki "tasavvuf", bu "anlamlandırma" arayışının sonucunda ortaya çıkmıştır denilebilir. Arayış niteliğiyle tasavvuf, "bir milletin, bir dinin veya bir dilin inhisarında" olmayacak kadar şümüllü bir insani olgu olarak kabul edilmiştir.² Bu itibarla tasavvufu, varlığın ve insanın "neden" var olduğu sorusuna fıtrattan gelen bir cevap olarak değerlendirmek mümkündür.

Estetik haz vererek düşündüren edebiyat³, varlığı anlamlandırma ve bu anlam doğrultusunda iç dünyasını tanzim etme sâiki ile hareket eden tasavvufun kendini ifade etme zemini ya da aracı olmuştur. Sûfî, hakikate ulaşmak ve insan-ı kâmil olmak için çıkılan seyr ü sülûk yolculuğunda, gördüğü, daha doğrusu tasavvufi bir kavram olarak "müşahede" ettiği şeylerden aldığı hazzı, estetik bir dille ifade etmek istemiş ve bu vesileyle tasavvufun zevkli yolu edebiyatın estetiği ile kesişmiştir.⁴ Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında tasavvufi halleri, zevkleri ve keşifleri özel-

¹ Cıss!, Sakın!, Hayır!, Aman! gibi.

² İbrahim Ağâh Çubukçu, *İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar*, (Ankara: Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1972), 169.

³ Oya Batum Menteşe, "Edebiyat Nedir", *Littera*, 54. http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/22_cilt/mentese_5.pdf (Erişim: 10.10.2018) Edebiyatın ne olduğu üzerine yapılan bu tanım Mathew Arnold'a isnat edilmiştir.

⁴ Bu kesişme "tasavvufi edebiyat" adıyla literatüre geçmiş ve bu meydana sayısız eserler kaleme alınmıştır. Konu hakkında genel bir tarama için bkz: Azmi Bilgin, Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı, http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D01445/1995_1/1995_1_BILGINA.pdf (Erişim: 10.10.2018); İsmail Güleç, "Tekke Edebiyatı mı, Türk Tasavvuf Edebiyatı mı?" *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (Mayıs 2009): 205-218.

likle şiir tuvali üzerinde resmeden muazzam bir edebî külliyat vücuda gelmiştir. Sureti değişse de aynı tema hâlâ modern bir edebi tür olan roman yapıtlarında izini, özünü, ruhunu devam ettirmekte ve gün geçtikçe roman türü eserlerde daha yaygın bir içerik malzemesi olarak okuyucunun karşısına çıkmakta olduğunu görmekteyiz.⁵

1. Necip Mahfuz'un El-Lissu Ve'l-Kilâb Romanı

Modern Arap romanının parlak isimlerinden Necip Mahfuz (ö. 2006), toplumcu gerçekçilikten romantizme geniş bir yelpazede romanlar yazmıştır. Arap romanının kendi kimliği ve gerçeğine yaklaşması ve özgün romanlar yazılmasında öncü rolü olmuştur.⁶ Onun romanlarında Mısır insanının modernleşme süreci ve kritik siyasi geçişler hengâmında yaşadığı çok yönlü sosyal bunalımlarını izlemek mümkündür. Bu romanlardan biri de Mısır'da 1952 yılında Cemal Abdünnâsir öncülüğünde gerçekleşen askeri darbe sonrası yaşanan sosyal değişimlerin Mısır insanı

8

OMÜİFD

⁵ Tasavvufi izleklerin Arap romanında içeriği oluşturması geçen yüzyılda yaygın olduğu gibi-araştırmanın ilerleyen safhalarında da görülecektir- çağdaş Arap romanlarında da yaygınlaşarak devam etmektedir. Örneğin, Suudi Arabistanlı roman yazarı Muhammed Hasen Alvân'ın 2017 yılında Arap roman yazarları ödülünü aldığı "*Mevtun Sagîr*" romanının konusu Muhyiddîn İbn Arabî'nin biyografisidir. Yine Cezayirli roman yazarı Tâhir Vattâr'ın 1999 yılında yayımladığı "e'l-Veliyyü't-Tâhir Yeûdu ilâ Makâmihî'l-Âlî" romanı tasavvufi içerikli çağdaş romanlara örnek gösterilmektedir.

⁶ Arap dünyasında olduğu gibi ülkemizde de Necip Mahfuz göreceli olarak Arap edebiyatçılarının ilgi odağı olmuştur. Ahmet Kazım Ürün ve Musa Yıldız başta olmak üzere pek çok Modern Arap romanı araştırmacısı Necip Mahfuz'un eserlerini incelemiştir. Bu ilginin bir göstergesi olarak Türk ayınevleri tarafından onun birçok romanının Türkçeye çevrildiğini ve birden fazla basıldığını görmekteyiz. Bu makalede, Necip Mahfuz'un hayatı ve edebi kişiliği hakkında detaya girmek yerine söz konusu çalışmaların bir kısmına atıfta bulunmanın yeterli olacağı düşüncesiyle ilgili akademik araştırmaların sadece künyelerini vermenin uygun olacağını düşünüyüz. Söz konusu çalışmalar için bkz: Musa Yıldız, *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Kısa Hikayeleri)*, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1992); Cüneyt Mehmet Şimşek, *Necîb Mahfûz ve Üç Romanının Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1999); Kazım Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, (Konya: Çizgi Kitapevi, 1997). Musa Yıldız, ünlü romancı hakkında Türkiye'de bir literatür taraması yapmıştır. Bu çalışma için bkz: http://musayildiz.com.tr/public/musayildiz/makale/necip_mahfuz_literatur.pdf (08.10.2018)

üzerindeki etkilerini dolaylı olarak ele alan "el-Lissu ve'l-Kilâb" (1962) romanıdır.⁷

Roman, Said adında sosyalist düşünceye sahip bir gencin sosyalist devrim sonrası devrim yanlılarında gördüğü deyim yerinde ise kaypak davranışları ve devrimin kaymağını yiyerek haksız bir şekilde zenginleşen fırsatçıların ortaya çıkışını görmesi ile yaşadığı karmaşık ruh halini yansıtmaya çalışmıştır.

Öğrencilerin kaldığı bir apartmanda kapıcılık yaparak geçimini sağlamaya çalışan fakir bir ailenin çocuğu olan Said'i, babasının vefatı, annesinin ise maddi imkânsızlıklardan dolayı tedavi görememesi hırsızlığa itmiştir. Çok sevdiği Nebeviyye adında bir kızla evlenmiştir. Nebeviyye daha sonra Said'i yine Said'in yakınlarından olan Aliş ile aldatmış ve Said'in hapse girmesi için komplo kurmuştur. Komplo başarılı olmuş ve Said cezaevine girmiştir. Dört yıllık hapis süresi sonrası genel aftan yararlanarak cezaevinden çıkmıştır. Cezaevinden çıktıktan sonra Mısır'ın devrim öncesi sosyalist düşüncelere sahip olanlarının zenginleşmesi, kendisine komplo kuranların gururlu hali onu yine intikam hisleriyle suça itmiştir. Hırsızlık yapmış ve hasımlarını öldüreyim derken yanlışlıkla iki masum cana kıymıştır. Neticede Kahire Mezarlığı'nda kısıkrak yakalanmış ve tutuklanmıştır.⁸

Bu romanda Said'in cezaevinden çıktıktan sonra yanına gittiği bir tarikat şeyhinden bahsedilmektedir. Ali el-Cüneydî adındaki bu şeyh, Said'in merhum babasının mürşidi olmuştur. Said cezaevinden çıktıktan sonra kalacak bir yeri olmadığı için bu şeyhin yanında dergâhta kalmış ve tutuklanmasına kadar yaşadığı tüm olaylarda ara ara şeyhin yanına gitmiş, dergâhında gecelemiştir.⁹ Romandaki aksiyonun doğrudan içinde

⁷ Eser, Türkçeye çevrilmiş ve 2015 yılında Kırmızı Kedi yayınevi tarafından basılmıştır.

⁸ Musa Yıldız roman hakkında yazmış olduğu makalesinde, Said'in hikâyenin sonunda polisler tarafından ölü olarak ele geçirildiğinden bahsetmiştir. Ancak gördüğümüz kadaryla Said öldürülmemiş, kendisini kıştıran polislere teslim olmuştur.

⁹ Mısır'da tarikatların ve dergâhlarının Mısır insanına ahlaki yönden rehberlik ettiği konusu Necip Mahfuz'un çağdaşı diğer roman yazarları tarafından da ele alınmıştır. Örneğin Mısırlı roman yazarı Abdülhakîm Kâsım'ın *Eyyâmu'l-İnsâni's-Seb'a* (1969) ro-

yer almayan ancak her darlık yaşadığında dergâhına sığındığı bu Şeyh'e verilen rol nedir?¹⁰ Musa Yıldız roman üzerine kaleme aldığı ayrıntılı makalesinde Şeyh Ali el-Cüneydi karakteri hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır:

marı bunlardan biridir. Mısır'ın özellikle güney kısmı çöl iklimine daha yakın olmasından dolayı halkın tarım ve hayvancılıktan başka yapacağı bir şeyi bulunmamaktadır. Nil nehrine uzak olan bölgelerde yaşayan taşralılar yüksek sıcaklık altında kıt kanaat hayatını geçirmekte ve gündüzün zorlukları altında hayatın zorluklarına tahammül etmeye çalışmaktadır. Romanda başkahraman küçük Abdülaziz'in yaşadığı köyün halkı da gündüz tarlalarda kavurucu Afrika sıcağı altında geçimlerini temin etmeye çalışmaktadırlar. Anlatıcı, böylesine sıcak ve kurak bir iklimde çalışan köylülerin özellikle aile efradına karşı tutumlarında gece-gündüz farkına dikkat çekmektedir. Gündüz tarlalarda evlerin erkekleri çatak kaşlarıyla hayvanların yularını sert hareketlerle çekmektedir. Avuçlarının içi, yular, kazma kürek tutmaktan, toprakla uğraşmaktan yarılmıştır. Köyün adamları, güneşin ışınlarının özellikle öğle ve ikinde vakitlerinde doğrudan başlarına vurmasından dolayı sinirlidir; çocuklar ve kadınlar gün boyu azarlanır, önemli önemsiz şeylerden dolayı ağır laflar işitirler. Hatta bu azarlardan, bağırılardan tarla sürmekte yararlanan hayvanlar dahi nasibini almaktadır. İş gücü telaşının kasavetiyle sınırlı gergin haldeki bu adamların öfkesi, adeta gözlerini kör etmiş bağırıp çağırılmaktan başka bir şey bilmez hale getirmiştir. Ne var ki akşam olup evlerine dönen bu adamların gece toplandıkları zikir meclislerinde ki halleri tamamen farklıdır; gündüzün öfkeli adamları gitmiş yerine melaike misal mütebessim ve olgun çehreler mecliste yerini almıştır. Abdülaziz'in babası Hacı Kerim'in evinde toplanan köylüler, ellerinde tespih, dillerinde zikir, yüzlerinde huzur, gözlerinde tebessüm apayrı birer insan olmuştur. İçlerine tasavvufi deneyimi en fazla olduğu anlaşılan Hacı Kerim'in anlattığı evliya mekibeleri, salih kimselerin türbelerine yapılan ziyaretlerin hatıraları, kalbi vecde getiren tatlı sohbetler mecliste toplanan ihvanın gündüz biriken kasavetini dağıtmakta ve yerine tatlı bir huzur hali vermektir.

¹⁰ Arap romanının tasavvuf ile ilişkisi hakkında ayrıntı için bkz: Kerime Bukreş, *el-Bezâifi's-Serdiyye ve'd-Delâliyye li'l-Hitâbi's-Süfi fi'r-Rivâyeti'l-Arabîyyeti'l-Muâsıra* (Doktora Tezi, Câmîatu Muhammed Budayf bi'l-Mesile, 2017); Abdülmecit Humeysi, *Hudûru't-Tasavvufi'l-Hitâbi'r-Rivâiyyi'l-Arabîyyi'l-Muâsır* (Doktora Tezi, 2017/2018); Ziad Elmarsafy, *Sufism in the Contemporary Arabic Novel*, (England: Edinburgh University Press, 2012); Alexander Kynsh, "Sufi Motifs in Contemporary Arabic Literature: The Case of Ibn Arabi", *The Muslim World*, Vol: LXXXVI, No: 1 (1996). <https://doi.org/10.1111/j.1478-1913.1996.tb03630.x> (Erişim: 08.10.2018); Jozef VRABČEK, "Some Notes on the Mystical Elements in Al-Ṭayyib Ṣāliḥ's Wad Ḥamid Cycle", *Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského Ročník XXXII – XXXV Graecolatina Et Orientalia* Bratislava 2012.

*"Sa'id'in kalacak yeri olmadığından dergâhına sığındığı Şeyh 'Alî el-Cüneydî de romanda fonksiyonel bir kişidir. Daha doğrusu o Mısır'da iyi bir tarikat şeyhini temsil eden bir tiptir."*¹¹

Kanaatimizce romanın hikâyesine panoramik bir bakış açısıyla baktığımızda Şeyh Ali el-Cüneydî'ye biçilen rol *"iyi bir tarikat şeyhini"* temsil etmek değil, *"çeşitli değerler, fırsatçılar ve mistikler arasında kendini kaybetmiş, ne tarafa gideceğini bilemeyen"* Mısır insanının, şiddetli bir şekilde ihtiyaç duyduğu rehberlik vasfını haiz olması beklenen tasavvuf erbabının, Said karakterine doğru yolu gösterme ve elinden tutma konusunda yetersiz kalışına işaret etmektedir. Said'in yaşadığı acizlikler karşısında Şeyh'in dergâhına gitme ihtiyacını hissetmesi, kuşkusuz Şeyh karakterine verilmiş itibardır. Ancak onun cezaevinden intikam hırsıyla çıkm asından hırsızlığa ve iki kişiyi öldürmesine kadar olan kötü olaylar zincirinde defalarca ziyaretine gittiği Şeyh'in onda bir davranış değişikliğine sebep olduğunu ve romanın olay örgüsünde kritik bir değişimin muharriri olduğunu söylemek mümkün değildir. Şimdi burada kanaatimizi güçlendirecek kesitlere bakacağız.

Said cezaevinden çıktıktan sonra hemen kendisini en yakın arkadaşı Alişle aldatan eşinin evine, kızını görmek için gitmiştir. Polis eşliğinde gerçekleşen görüşmede kızı, kendisini tanımamış ve hatta ondan korkarak kaçmıştır. Babasına sarılmak bir kenara yanına bile yaklaşmamıştır. Yaşadığı bu travma sonrası ilk vardığı adres babasının mürşidi Şeyh Ali el-Cüneydî'nin dergahı olmuştur. Eşi, arkadaşı, kızı... her şey değişmiştir. Değişimin onun gözündeki vahametine karşılık değişmeyen bir şeyler de vardır. Bu onun ruhuna inşirah vermiştir. Çocukluğunu geçirdiği mahalledeki dergâhın, geçmişte olduğu gibi kalmasının vermiş olduğu mutluluk şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

"Kapı, çok eski zamanlardaki gibi hâlâ açık..."

"Adem zamanındaki miskinler gibi sıradan bir miskin..."

¹¹ Musa Yıldız, "Nobel Ödüllü Yazar Necîb Mahfûz'un el-Lissu Ve'l-Kilâb Adlı Romanı", *Nûsha*, 5 (Bahar 2002): 27.

“Uzak geçmişe onu geri döndürdü. Çocukluk, hayaller, baba şefkati ve semavi imgeler... İlahiler eşliğinde sağa sola sallanan başlar avluyu doldurur ve “Allah” kalplerinde tekrar tekrar zikre dökülür. “Bak! Dinle! Öğren!” Böyle derdi babası. Hayaller ve imandan neşet eden cennet gibi bir sevinç. Aynı zamanda ezgilerin ve yeşil çayın da sevinciydi bu. Acaba Şeyh ne halde idi!?”¹²

Said'in cezaevine girmesine neden olan sevdiği, değer verdiği insanların ahlakındaki değişim görüldüğü kadarıyla onun baş düşmanı olmuştur. Romanda çatışmanın “sabit ve değişken” üzerine kurulu olduğu, Şeyh Ali eli-Cüneydi'nin dergâhındaki fiziki durumun sabit oluşuna dikkat çekilmesi ve geçmiş yıllarda babasıyla ruhani bir hava yaşadığı ortama duyulan özlemden anlaşılmaktadır. Şeyh Ali'nin yıllar öncesi gördüğü gibi “zikir ve tefekkür ile kendinden geçmiş”¹³ bir halde tasvir edilmesi değişmeyen bir şeylerin varlığına işaret etmekte ve değişim karşısındaki değişmemeyi bir değer olarak ortaya koymaktadır. Said'in dergâhı ziyaret esnasında dikkatini çeken en önemli detay bir şeylerin değişmemiş olmasıdır:

“Bu eski odada neredeyse hiçbir şey değişmemiş.”

“Sade döşek hâlâ batı taraftaki duvara bitişik.”

“Tütsülerin kokusu... Sanki onlarca yıldır hiç buharlaşmamış gibi.”

“Şeyh'in gözleri.. Cazibesinden, tesirinden ve büyüünden hiçbir şey kaybetmemiş.”¹⁴

Görüldüğü gibi Said'i kızının kendisine karşı bir yabancı, bir düşman gibi davranmasına karşı yaşadığı sarsıntıyı bir parça atlatılabilir ümidiyle gittiği dergâhta dikkatini çeken değişmeyen bir şeylerdir. Şeyh'i görür görmez ellerine sarılmış ve öpmüştür. Ellere sarıldığı anda içinden geçenler geçmişe duyduğu özlemi en etkili bir şekilde anlatmaktadır:

¹² Necip Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, (Kâhire, Dâru's-Şurûk, 2015), 18.

¹³ Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, 18

¹⁴ Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, 19.

*"Uzak geçmişteki hatıralar, baba, ümit ve semanın atmosferinden damlayıp gelen bir iç gözyaşı dökerek Şeyh'in elini öptü."*¹⁵

Cezaevi sonrası gerçekleşen bu ilk diyalog, Said açısından esraren-giz derinlikte ve sembolik anlamlar içeren ifadelerle geçmiştir. Kendisini en yakın arkadaşıyla aldatan eşi, evine, ziynet eşyalarına ve tüm mal varlığına el koymuştur. Oturacağı bir evi dahi yoktur. Şeyhi onun, gereğinden fazla takıntılı halini görünce şöyle teselli vermektedir:

*"Evin sahibi sana hoş geldin diyor. O, bütün yarattıklarına hoş geldin demektedir. Her yaratılmış, her şey.. Ben ise hiçbir şeyin sahibi değilim."*¹⁶

Şeyh'in sözlerine dikkat edildiğinde, bir eve sahip olmadığı ve ya-payalnız hayatta tek başına kaldığını düşünen bir kişiye verilebilecek bilgece cevaplar olduğu görülecektir. Gerçekte de Said hayatta yalnız mıdır? Başını sokacağı, sığınacağı bir melce gerçekten de yok mudur? Ali el-Cüneydi, kendisine bütün rahmeti ve şefkati ile tüm varlığı kuşatan bir Allah'ı tanıtmak istemekte ve iman hakikatlerinden gelen nurlu, haki-ki bir teselliyi göstermek istemektedir.¹⁷Şeyh, cezaevinden çıktıktan sonra kendini ihanetler, terkler ve yalnızlıklar içerisinde bulmuş çaresiz bir insana "bütün yarattıklarına hoş geldin" diyen bir Allah'ı hatırlatarak gerçek bir teselliyi sunmaktadır. Evet, Said'i cezaevinden çıktıktan sonra kimse karşılamamış, evine gittiğinde kızından dahi bir ilgi ve sevgi gö-rememiş, kendisine hoş geldin diyen birini bulamamıştır. Ancak onu bizzat Allah yokluk âlemlerinden "hoş geldin" diyerek varlık sahasına çıkarmış, kendinden başka tüm varlığı kendisine kardeş ve hizmetkâr kılmıştır.

¹⁵ Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, 19.

¹⁶ Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, 23.

¹⁷ Araştırmacılar, romanda tasavvufi söylemin "Kulun Allah'a bağlanması" üzerine yo-ğunlaştığına dikkat çekmektedir. Şeyh Ali ile Said arasında geçen diyaloglarda görül-düğü ve görüleceği gibi "yalnızlık ve çaresizlik" duygusuna karşı Allah'a olan iman ve bağlılık vurgusu yapılmaktadır. Bu vurgu, olay örgüleri değişse de genel olarak benzer içerikteki Arap romanlarında "şeyh-mürid" ilişkisi çerçevesinde işlenmektedir. Arap romanlarındaki tasavvufi söylemin özellikleri hakkında detay için bkz: Âsiye Mütüf, "et-Tecrîbu's-Sûfî fi'r-Rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra-Eb'âduhû ve Tecelliyâtuhû", *Câmiatu Huseybe b. Buva'li*, 4/10 (2017).

Diğer taraftan Şeyh, Said'in övgü dolu ifadeleri karşısında tevazu içerisinde. "Ben hiçbir şeyin sahibi değilim", "Allah'a hakkıyla şükretmekten acizim" gibi ifadeler Şeyh'in vermiş olduğu tevazu dersleridir.

Said, Şeyh'ten kendisine güzel sözler söyleyerek kalbinin ihtiyacı olduğu teselli verici ibretler ve hikmetler beklemektedir. Onun bu ruh halini anlayan Şeyh sohbeti devam etmeyi bir kenara bırakarak kendisine "Bir Kur'an al ve oku!" demiştir. Buna karşı Said cezaevinden çıktığını, abdesti olmadığını, kızının kendisini tanımadığı için yıkıldığını vs. söyleyerek teselli verici sözler beklediğini ima etse de Şeyh, kendisinden ısrarla abdest alıp Kur'an okumasını istemiştir. Şeyhin ısrarına rağmen abdest alıp Kur'an okumaktan erinen Said'e karşı şeyh şu ayetleri okumuştur:

*"Allah'ı seviyorsanız bana itiba edin ki Allah da sizi sevsin."*¹⁸

*"Seni kendim için seçtim."*¹⁹

14

OMÜİFD

Bu ayetlerden sonra şu sözü aktarmıştır:

*"Muhabbet, O'nun emrettiğine itaat etmek, yasakladığını terk etmek, hükmettiği ve takdir ettiğine ise rıza göstermektir."*²⁰

Said'in Şeyh ile bir sonraki görüşmesi, önceleri en yakın dostu ancak daha sonra eşi ile kendisini aldatan Aliş'i öldürmeye teşebbüs etmesinden sonra olmuştur. Aliş'i öldürmeye teşebbüs etmiş fakat kendisini eşi ile aldatan Aliş yerine aynı eve yerleşen başka bir kiracıyı öldürmüştür. Kaçacak yer bulamayan Said'in aklına en güvenilir yer olarak Şeyh Ali'nin dergâhı gelmiştir. Said dergâha geldiğinde şeyhin bir kenarda kendi halinde ezkâr ve evrâd ile meşgul olduğunu görmüş bir köşede uykuya çekilmiştir. Sabah namazında kendisini namaza kaldırmak isteyen şeyhe olumsuz cevap vermiştir. Uyandığında ikinci vakti gelmiştir. Uyandığında kafasının içi arı kovanı gibi olan Said ile Şeyh Ali arasındaki diyalog tasavvufi öğretinin unsurlarını içermektedir:

¹⁸ Âli İmrân, 3/31.

¹⁹ Tâhâ, 20/41.

²⁰ Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, 24.

- İkinci oldu ama hala bir şey yemedin?!
- İkinci mi?
- Evet. Brakayım uyusun dedim. Allah'ın hidayeti dilediği zaman iner.
- Uykumda birçok kişinin odaya girip çıktığını duydum.
- Hayır! Hiçbir şey duymadm. Sadece birisi öğle yemeği getirdi; bir diğeri de akşam gelecekler için ortalığı süpürüp hurmayı suladı ve ortalığı düzeltti.
- Çok perişan bir halde görünüyorsun.
- Neden ki?
- Uzun süre uyudun. Fakat hiç de huzurlu değilsin. Güneş ışığı altında uzanmış bir çocuk gibisin. Kalbin yanıyor; gölgeye hasretsin.
- Başkalarının seni izlerken uyuman çok rahatsız edici bir his.
- Kim eşyaya gaib olursa eşya da ona gaib olur.²¹

Kanaatimizce Said'in suç işledikten sonra polisin elinden kurtulmak ve gözlerden kaybolmak için saklanma niyetiyle geldiği dergâhta Said ile Şeyh Ali arasında geçen bu diyalogun sonundaki ifade, yazarın özellikle Şeyhe söyletmek istediği bir cümledir. Ünlü bir mutasavvıfa ait olan bu cümle²² belki de romanda verilmek istenen en gür sesli mesajdır. Tasavvufi literatüre yatkınlığı bilinen Necip Mahfuz, diğer romanlarında olduğu gibi burada da tasavvufi unsurları kurgunun en can alıcı sahnelerinde kullanarak romanına felsefi derinlik kazandırmaktadır. Şeyhe söylenen bu ifadenin eserin bütünlüğü içerisindeki yerine yapısal bir yaklaşım ile bakacak olursak karşımıza şöyle bir açıklayıcı tablo çıkmaktadır:

---

²¹ Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, 62.

²² Hicri 4. yüzyıl sufilerinden İshâk Kelâbâzî, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf* eserinde bu ifadeyi İbn Hubeyk'e isnad etmiştir. Kelâbâzî, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971), 115.

SAİD	
Annesi, babası ile mutlu bir çocukluk yaşamıştır.	Anne ve babası ölmüştür; onları özlemektedir.
Severek evlendiği eşi, kendisini en yakın arkadaşıyla aldatmış ve hapse girmesi için komplo kurmuşlardır.	İntikam almak istemektedir.
Kızına kavuşmak istediği halde kızı kendisinden korkmaktadır.	Acı hissetmektedir.
Yanlışlıkla masum insanları öldürmüştür.	Pişmanlık hissetmektedir.
Öldürmek istediği kişiler elinden kaçmıştır.	Öfke içindedir.
Fakirdir.	Zengin olmak istemektedir.

Anlatı, modern romanın doğrudan anlatım yerine dolaylı anlatımı esas alan yaklaşımından hareketle şeyhin “iyi bir insan” olması için gerekli tavsiye ve vaaz içerikli sohbetlerine yer vermemiştir. Öfke ve intikam gibi olumsuz duyguların karşısına doğrudan affetmek ve geçmişi unutmak gibi ahlak ilkelerini getirmemiştir. Bunun yerine, anne ve babasına duyduğu özleme karşılık ahiret ve ebedi beraberlik; fakirlik ve yalnızlık karşısında Allah’ın zenginliği; intikam hissi karşısında teslimiyet ve hayatın anlamsızlığı karşısında ebedi bir varlık tasavvuru ile derin mesajlar dolaylı yoldan verilmiştir.

Diyaloğun devamında Şeyh Ali, Said’e yorgun olduğunu ve yüzünü yıkamasını söylemiştir. Şeyh’in kendisine karşı şefkatli davranışlarından memnun kalmış ve daha fazla ilgiye muhtaç olduğunu ifade etmek için “Gideceğim ve beni bu halde görerek rahatsız olmaktan da seni kur-

taracağım" diyerek çocukvari bir eda ile nazlanmıştır.²³ Şeyh, Said'in nasıl bir halet-i ruhiyede olduğunu ferasetiyle sezmiş ve ilgiye susamış olan duygularını okşayan bir yumuşaklıkta "Burası senin sığınağın" karşılığını vermiştir. Said, dergâhın kendisini bağrına bastığının farkına varmıştır. Ne var ki fakirlik ve sefaletin; kıskançlık ve intikam hislerinin akli muhakemesine galebe ettiği aşikâr bir şekilde gösteren şu cümle ile karşılık vermiştir: "Fakat benim başka da bir sığınağım yok zaten!" Bu ifade ile Said bir bakıma onun dünyasını neredeyse tamamen istila etmiş dünyevi heveslerin, zenginlik arzusunun itirafında bulunmuştur.²⁴ Dergâhın vaat ettiği manevi huzur, ruhani tatminiyyet ve ulvi hazlar onun için yeterli değildir. Şeyh onun bu halinin farkındadır ve açıkça bunu ifade etmek için "Başka bir yerin olsaydı bana gelmezdin" demiştir.²⁵

Şeyhin bu ifadesine derin anlamlar yüklemek mümkündür. Said, gidecek başka bir yeri olsaydı giderdi; dergâha uğramazdı. O halde onun elinde gidecek başka bir yer bırakmayan, başına türlü musibetler, ihanetler, mahrumiyetler yaşatan kaderin bir cilvesi şudur ki onu dergâha çağırılmaktadır. Bediüzzaman Said Nursi'nin ifadesiyle beşer zulmetmiş ama kader adalet etmiştir.²⁶ Said'in yaşadıkları, kendisini şeyhin dergâhına daha doğrusu Allah'ın dergâhına yapılan bir davettir. Tüm kapıları yü-

²³ Romanın analizi üzerine doktora tezi hazırlamış olan Adel Ata Elyas, Said ile şeyh arasında iletişim kopukluğu olduğu görüşündedir. Şeyhin kimi zaman tasavvufi dilin sembolik üslubunu kullandığı, Said'in de bu sırlı ifadelerden bir şey anlamadığını ifade ettiği doğrudur. Ancak aralarında bir iletişim kopukluğundan bahsetmek kanaatimizce isabetli değildir. Said aslında Şeyh Ali'ye karşı derinden bir sevgi beslemekte ve ona güven duymaktadır. Bazı ifadelerini anlamamış olması iki kalp arasındaki duygusal etkileşime ve manevi iletişime engel olmadığı aşikârdır. Adel Ata Elyas, *A Thief In Search of His Identity – Naguib Mahfouz Al-Liss wa'l-Kilâb A Critical Analysis with a Translation of the Novel*, (Oklahoma Devlet Üniversitesi, Lisansüstü Departmanı, 1979), 43.

²⁴ El-Lissu ve'l-Kilâb'da belirgin bir şekilde hissedilen "iç çatışma" olgusu, tasavvufi içerikli postmodern romanlarıyla üne kavuşan Elif Şafak'ın *Araf* ve *Pinhan* adlı iki romanındaki içeriğe benzerlik arz etmektedir. Cumhuriyet dönemi roman yazarlarından Afet İlgazoğlu'nun da *Ad Semud Medyen, Yol, Yolcu, Menekşelendi Sular, Ermiş, Sorgu ve Derviş* romanlarında tasavvufi motifleri yoğun bir şekilde kullandığı görülmektedir. Dolayısıyla modern ve postmodern romanın tasavvufi unsurları kendine kurgusal malzeme olarak ele almasına Türk romanında da rastlanmaktadır.

²⁵ Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, 65.

²⁶ Said Nursi, *Sözler*, (İstanbul: Envar Neşriyat, 1996), 464.

züne kapatan bir Allah, kendi kapısını açık bırakmış ve huzuruna kabul etmiştir. Hatta bu kapının her daim açık kalacağını ifade etmek için Said'in dergâhtan ayrılırken "elveda" deyişine karşılık şeyh, öyle anlamsız şeyler söylememesini, bunun yerine görüşmek üzere demesini nasihat etmiştir.²⁷

Hikâyenin ilerleyen sahnelerinde Said, bu kez hasmı Alvân'ın yerine yanlışlıkla onun bir bekçisini öldürmüştür. Hiç kimseye güveni kalmayan Said'in²⁸ vardığı yer yine şeyhin dergâhı olmuştur. Aç karnını doyurmak ve kaçış planları yapmak için en uygun yerin orası olduğunu düşünen Said'in burada da şeyh ile arasında geçen diyalogda birçok dini mesajın tasavvufun sembolik ve gizemli dili üzerinden verildiği görülmektedir.

Münacat halindeki şeyhe tüm rahatlığıyla aç olduğunu söyleyen Said'e şeyhin cevabı, masanın üzerindeki ekmek ve incire ima etmesi ile olmuştur. Said'in ekmek ve inciri obur bir şekilde yediğini gören şeyh, kendisine bir şeyler almak için parasının olup olmadığını sorunca tabi ki var diyerek cevap vermiştir. Öyle ise git yiyeceğin bir şeyler satın al.²⁹

Şeyh ile Said arasında geçecek sembolik üsluplu diyaloglara yer ihzar eden bu epizotta çarpıcı olan bir detay bulunmaktadır. Said'in parası olduğu halde şeyhin dergâhında karnını doyurmaya çalışması, buna karşılık şeyhin daha önce pek mültefit, şefkatli davranışlarına rağmen bu sahnede "git yiyeceğin bir şeyler satın al" sertliğindeki cevabı diyalogun devamında şeyhe bazı tasavvufi ifadeleri söyletmek için olmalıdır. Said'in parası olduğu halde dergâhtaki yiyeceklere gözünü dikmesi şeyhin nazarında bir "istikrarsızlık" olarak görülmüştür. "Acaba ne zaman istikrarlı bir hayatın olacak?" istifhamı bu yüzdendir. Said'in "Bu dünyada bana istikrar yok!" ümitsizliğine karşılık olarak şeyhin şu cevabı düşündürücüdür: "Bu yüzden paralarına rağmen açsın!"³⁰

²⁷ Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, 65.

²⁸ Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, 114.

²⁹ Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, 115.

³⁰ Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, 115.

Paraya rağmen aç olmak ne demektir? Anlatının, şeyhin dilinden para ve açlık arasında bir zıtlık kurmakta olduğunu görüyoruz. Buradan hareketle, karşılaştırılan para ve açlığın sembolik anlamları üzerine düşünmek gerekmektedir. Said aldatılmışlık, intikam, öfke ve para kazanma ihtirasları ile alev alev kavrulurken ve içindeki alevi söndürmeye çalışırken açtır; en nihayetinde dergâhın "incir ve ekmek" sembolünde kendini gösteren "ilahi bilgi"ye muhtaçtır.³¹ "Bu dünyada bana istikrar yok!" itirafına şeyhin verdiği, "Bu yüzden paralarına rağmen açsın" cevabında da görüldüğü gibi bu dünyaya ait her ne varsa, her ne eline geçse onun duygusal açlığını giderecek değildir; aradığı hakiki huzur ancak incir ve ekmek suretinde tecelli eden marifet ve ilimdedir.

Diğer taraftan Said, intikam arzusuyla hareket ederken hasımları Aliş ve Alvân yerine yanlışlıkla suçsuz iki kişiyi öldürmesiyle pişmandır. Gerçek suçlular kurtulmakta ve masumlar ölmektedir. Şeyh içini çekerek sorar:

-Hükümün cereyanı altında kalp sükunetine ne zaman nail olacaksın?

-Hüküm adaletli olduğu zaman.

-O her zaman adaletlidir.

Said halinin düzeleceğinden ümitsiz bir şekilde dert yanınca ve eğri bir şeyin gölgesinin de eğri olmak zorunda olduğunu ifade edince şeyhin cevabı çarpıcı olmuştur: "*Ben gölgelerle ilgilenmiyorum.*"³²

Görüldüğü gibi romanda muhavere, olaylara tesadüfi, rastgele, ümitsiz ve karamsar yaklaşan bir bakış açısı ile tam aksine her şeye gücü yeten

³¹ Tasavvuf edebiyatında bitki ve yiyeceklerin sembolik anlamları olduğu bilinmektedir. Örneğin Mevlana Celalettin Rûmî'nin Mesnevîsinde incir, henüz kemaline ulaşmamış sâlikin nail olabileceği ilahi bilgilere işaret etmektedir. Aliye Serap İncidağ, *Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Yer Alan Bitki Ve Meyvelerin Tasavvuf Dünyasındaki Sembolik Anlamları*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü, 2015), 211. Tasavvuf edebiyatında sembollerin yeri hakkında araştırma için bkz: R. Bahar Akarınar, "Süfi Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi Hakkında Bir Deneme", *Türkbilig*, 7 (2004): 3-19

³² Mahfuz, *el-Lissu ve'l-Kilâb*, 117.

bir Allah'a iman perspektifinden bakan bir değerlendirme arasında gerçekleşmektedir. Anlaşılan şeyh olayların ayrıntısında boğulan Said'i bulduğundan halden kurtarmak için iman şuuruna, tevhit nuruna davet etmektedir. Tüm yaşananların birer "gölge" olduğuna işaret etmekle gölgelerin arkasında hâkim olan bir Allah'a dikkat çekmektedir.³³

Hırsızlık yaparak mal biriktirmiş olduğu anlaşılan Said'in cezaevinden çıktıktan sonra şeyhini ziyaret etmesi, eski günlere geri dönmesi ve onu hala feyiz saçan bir halde bulması Said'in intikam hissini, yeni bir başlangıçla suçtan uzak sade bir hayat yaşamasına neden olmamıştır. Said'in hayatta tek güvendiği kişi olarak tanıtılan şeyh'in sözleri ve ahvali her ne kadar onun hoşuna gitse de düşünce ve davranış değişikliğine neden olmamıştır. Said'de bir davranış değişikliğine neden olmadığı halde yazarın kurguyu Said'in tövbekâr oluşu yerine polise mecburiyet teslim olması ile bitirmesinin bir anlamı olmalıdır. Hikâyenin başından itibaren her kritik sahnede yer alan Şeyh Ali, tesirli bakışları, etkili sözleri, şefkatli davranışlarına rağmen Said, hidayet üzere değil, polisin kovalaması sonucu teslim olmuştur. Kanaatimizce beklenmedik bu sonun tutarlı bir açıklaması bulunmalıdır.

El-Lissu ve'l-Kilâb, 1798'de Mısır'ın Fransız işgali ile başlayan modernleşme sürecinden Cemal Abdünnâsır ve arkadaşlarının 1952 yılındaki krallık karşıtı askeri darbesi ve sonrasında kadar geçen süre içerisinde Mısır insanının yaşamış olduğu derin değişimlerin ve bunalımların bir kısmına ayna tutmaya çalışmaktadır.³⁴ Fakirlik ve çaresizlik girdabında,

³³ Anlatı, Said'e farkında olmadan "gölge" benzetmesini söyleterek Şeyh'in İbn Arabî'de sistemleşen vahdet-i vücüt nazariyesine atıfta bulunmasına zemin hazırlamıştır. Kanaatimizce şeyhin "ben gölgelerle ilgilenmiyorum" ifadesi, görülen alemin geçici bir gölge olduğuna kail olan vahdet-i vücuttan alınmış bir ilhamdır. Konu ile ilgili ayrıntı için bkz: Ahmet Tunç Demirtaş, *İbn Arabî'de Varlığın Birliği (Vahdet-İ Vücut) Felsefesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004).

³⁴ Edebiyatın, içinden çıktığı toplumun aynası olduğu dolayısıyla sosyoloji ile olan ilişkisi son yıllarda kabul görmüş ve edebiyat sosyolojisi adı altında müstakil olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla Ortadoğu ülkeleri ve sosyoloji araştırmacılarına modern Arap romanının, zengin bir akademik veri temin edeceğini söylemek yerinde olacaktır. Edebiyat sosyolojisinin ortaya çıkışı, sistemleşmesi ve bir bilim dalı halinde gelinceye kadarki seviyesi hakkında bkz: Köksal Alver, *Türkiye'de Edebiyat Sosyolojisi Çalışmaları Üzerine Bir*

siyasi istikrarsızlıkların ve ideolojik kutuplaşmaların gölgesinde, özellikle Müslüman Mısır kültürünü en derin noktalarından sarsan Batı modernitesinin dalgaları karşısında oraya buraya savrulan Mısır insanının geleceksel ahlaki değerlerinin sarsılması, romanın başkahramanı olan Said karakterinde kendini gösteren "kafası karışık", "ufku dumanlı" bir kuşağı ortaya çıkarmıştır. Kanaatimizce el-Lissu ve'l-Kilâb'ın dikkat çekmek istediği kuşak da budur. Refah içerisinde yaşama hayalini kuran ve bu refaha da Mısır tipi bir sosyalizmle ulaşacağını düşünen önemli bir kesimin devrim sonrası hayalleri boşa çıkmıştır. Bu kuşağa artık ne siyasi ideolojik sloganlar ne de Cemal Abdünnâsır'ın parlattığı Pan Arabizm gibi parlak girişimleri ümit vermektedir.³⁵ Ufukta teselli verecek herhangi bir ışık göremeyen sade Mısır insanının karmakarışık ümitsiz zihin dünyasında tek parıltı yine cılız ve sönük de olsa İslam'ın tasavvufi geleneğinin bir devamı olan Mısır tarikatlarında, onların dergâhlarındadır. Bu dergâhlar ve onların ahlaki söylemleri her ne kadar söz konusu kuşağın derinden sarsılmış değerlerini ıslah etme, kendine getirme konusunda yeterli olmasa da toplumsal bir kıpırdanışı temin etmede ümit vericidir.³⁶ Anlatı, Said'i Şeyh'in dolaylı nasihatlerini dinleme ya da sığınma

Değerlendirme, Sosyoloji Konferansları, No: 52 (2015-2); Ejder Çelik, *Edebiyat Eseri Toplumun Aynasıdır: Edebiyat ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine*, <http://www.tdk.gov.tr/images/20130617.pdf>; Hasan Yazıcı, "Edebiyat Sosyolojisine Toplu Bir Bakış Sosyolojinin Tanımı ve Diğer İlimlerle İlişkisi", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/100896>; Nurettin Şasi Kösemihal, "Edebiyat Sosyolojisine Giriş", <http://tjs.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2016/01/5000045624-5000061212-1-SM.pdf>; Ahmet Cuma, "Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi- Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (2009): 81-94.

³⁵ Arap milliyetçiliğinin gelişmesi hakkında ayrıntı için bkz: Seda Özalkan, "Tarihsel Perspektiften Arap Milliyetçiliği", *İnsamer*, (2018 Ocak).

³⁶ "Necip Mahfuz'un Romanlarında Din" başlıklı makalesinde Rasheed el-Enany "Ancak o, asla, sonraki romanlarında da modern insanın çıkmazları karşısında dinin yetersizliğini ortaya koymaya son vermemiştir." diyerek Necip Mahfuz'un bilim ve ilerleme karşısında dini olumsuzlama eğilimine sahip olduğunu açıkça ifade etmiş ve bu iddiasına el-Lissu ve'l-Kilâb romanında Şeyh Cüneydî ile Said karakterleri arasındaki "taban tabana zıtlık"ı örnek göstermiştir. Bu değerlendirmenin pek de isabetli olduğunu söylememiz mümkün değildir. Zira bu romanda Şeyh Ali el-Cüneydî'nin ifadeleri her ne kadar Said karakterinin başından geçen olaylar zincirinde olumlu yönde bir değişiklik yapamamış ve onun cinayetlere karışmasına engel olamamış olsa da Şeyh Ali el-Cüneydî elinden

amacıyla ara ara dergâha götürmüş ve Şeyh'i feyiz dolu, şefkatli, ilgili sohbetlerle konuşturmuştur. Dünyevi şatafat ve gösterişten uzak dergâhın ve oraya devam edensamimi müridânın huzurlu, mutmain hallerini tasvir etmiştir. Dergah, Said'de bir davranış değişikliği sağlay amasa da toplumsal bir dönüşümü gerçekleştirme hususunda kayda değer bir potansiyele sahiptir ve Said neslinin elinden tutabilmek için bu potansiyelden daha etkin istifade etmek gerekmektedir. Kanaatimizce el-Lissu ve'l-Kilâb'da Şeyh Ali el-Cüneydî'ye verilen rol, bu düşünceyi destekleme amaçlıdır ve Said neslinin kurtuluşunun nasıl olacağına dair bir fikir vermek istemektedir.

Sonuç

Romantizmin izlerinin açıkça görüldüğü el-Lissu ve'l-Kilâb'da Necip Mahfuz, bu kez objektifini karmakarışık bir duygu dünyasına çevirmiş, güncel tabirle görüntüyü büyüterek Said adında Mısırlı bir gencin çetrefilli ruh halini ortaya koymaya çalışmıştır. Yazar kendine özgü roman tekniğiyle Said'i, bazen hırsızlık ve cinayet suçlarıyla mücrim ve katil; bazen de ihanet ve fakirlik dolayısıyla mağdur ve mazlum figürü olarak göstermiştir. Hırsızlığı ve katilliği kesin olan Said'in en yakınları tarafından ihanete uğramış duygu dünyasını daha da bulanık hale getiren başka bir etken daha vardır: Babasının şeyhi Ali el-Cüneydî. Bu çalışma, Said ve Şeyh Ali karakterleri arasında geçen diyaloglarda tasavvufi yorumların romanın bütünlüğü içerisindeki tutarlılığına ve romanın muhtemel yazılış amacına uygunluğuna yoğunlaşmıştır. Gördüğümüz kadarıyla tipik bir karakter olan seçilen Said'in karmaşık duyguları içerisinde "Allah" inancının sarsıntılı ve tesirsiz kalışının bir sebebi, Şeyh Ali tipolojisinde kendini gösteren "tasavvufi öğreti"nin yetersiz kalışıdır. Tarih boyu Müslüman toplumlarda güçlü bir nüfuzu olmuş tasavvufi tecrübe, siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik bunalımlar ve sosyal çatışmaların gölgesinde

geleni yapmıştır. Eğer romanın dine olumsuz bir yaklaşımı olduğu kabul edilirse Şeyh Ali'nin şefkatle, sabırla, kırmadan ve bilgece tutumu nasıl bağdaşacaktır? İlgili makalenin çevirisi için bkz: Rasheed el-Enany, "Necip Mahfuz'un Romanlarında Din" (Çev: Süheyla Hale Bayırbaş), ERUIFD, 1/16 (2013): 107.

sendeleyeni Mısır toplumunu ayağa kaldıracak potansiyele sahip olsa da bu imkân, şimdilik verimli bir surette toplumun hizmetinde kullanılmaktan uzaktır.

Kaynakça

- Akarpınar, R. Bahar. "Sûfi Kültüründe Sembollerin Yeri Ve Önemi Hakkında Bir Deneme". *Türkbilig7* (2004): 3-19.
- Alver, Köksal. *Türkiye'de Edebiyat Sosyolojisi Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme*. Sosyoloji Konferansları 52/2 (2015): 343-354.
- Bukreş, Kerime. *el-Vezâifi's-Serdiyye ve'd-Delâliyye li'l-Hitâbi's-Sûfi fi'r-Rivâyeti'l-Arabîyyeti'l-Muâsıra*. Doktora Tezi, Câmîiatu Muhammed Budayf bi'l-Mesile, 2017.
- Cuma, Ahmet. "Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi-Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2009): 81-94.
- Çelik, Ejder. *Edebiyat Eseri Toplumun Aynasıdır: Edebiyat ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine*. <http://www.tdk.gov.tr/images/20130617.pdf>
- Demirtaş, Ahmet Tunç. *İbn Arabî'de Varlığın Birliği (Vahdet-İ Vücut) Felsefesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- el-Enany, Rasheed. "Necip Mahfuz'un Romanlarında Din". (Çev: Süheyla Hale Bayırbaş), *ERUIFD*, 1/16 (2013): 101-108.
- Elmarsafy, Ziad. *Sufism in the Contemporary Arabic Novel*, Edinburgh University Press, 2012; Alexander Kynsh, "Sufi Motifs in Contemporary Arabic Literature: The Case of Ibn Arabî", *The Muslim World*, Vol: LXXXVI, No: 1, (1996) <https://doi.org/10.1111/j.1478-1913.1996.tb03630.x> (Erişim: 08.10.2018).
- Elyas, Adel Ata. *A Thief In Search of His İdenty –Naguip Mahfouz Al-Liss wa'l-Kilâb A Critical Analysis with a Tranaslation of the Novel*. Oklahama Devlet Üniversitesi, Lisansüstü Departmanı, Oklahama (1979).
- http://musayildiz.com.tr/public/musayildiz/makale/necip_mahfuz_literatur.pdf (08.10.2018)
- Humeysî Abdülmecit. *Hudûru't-Tasavvuf fi'l-Hitâbi'r-Rivâiyyi'l-Arabîyyi'l-Muâsır*. Doktora Tezi, 2017/2018.

- İncidağı, Aliye Serap. *Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Yer Alan Bitki Ve Meyvelerin Tasavvuf Dünyasındaki Sembolik Anlamları*. Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü, 2015.
- Kelâbâzî, İshâk. *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971.
- Köseihal, Nurettin Şasi. "Edebiyat Sosyolojisine Giriş". <http://tjs.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2016/01/5000045624-5000061212-1-SM.pdf>
- Nursi, Said, *Sözler*, İstanbul: Envar Neşriyat, 1996.
- Özalkan, Seda. "Tarihsel Perspektiften Arap Milliyetçiliği". İnsamer, (2018 Ocak).
- Şimşek, Cüneyt Mehmet. *Necîb Mahfûz ve Üç Romanının Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1999.
- Ürün, Ahmet Kazım, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, Konya: Çizgi Kitapevi, 1997.
- Ürün, Ahmet Kazım. *Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1994.
- OMÜİFD Vrabčák, Jozef, "Some Notes on the Mystical Elements in Al-Ṭayyib Şâlih's Wad Hâmid Cycle", *Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského Ročník Xxxiii – Xxxiv Graecolatina Et Orientalia Bratislava 2012*.
- Yazıcı, Hasan. "Edebiyat Sosyolojisine Toplu Bir Bakış Sosyolojinin Tanımı ve Diğer İlimlerle İlişkisi". <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/100896> 41-42.
- Yıldız, Musa. "Nobel Ödüllü Yazar Necîb Mahfûz'un el-Lissu Ve'l-Kilâb Adlı Romanı". *Nüşa*, 5 (2002/Bahar).
- Yıldız, Musa. *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Kısa Hikayeleri)*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1992.

